

FILOSOFIA ȘTIINȚEI ÎN PERSPECTIVĂ ANALITICĂ LA UNIVERSITATEA DE VEST DIN TIMIȘOARA

Ioan BIRIȘ

Simpozionul la care participăm are un caracter special. El dorește să aniverseze două decenii de funcționare a secției de filosofie la Universitatea de Vest din Timișoara. După cum se știe, foarte multă vreme această universitate nu a beneficiat de existența unor specializări de științe umaniste și de științe sociale, neputându-se compara din acest punct de vedere – în acea perioadă – cu universitățile din București, Cluj-Napoca sau Iași. E drept că prin anii '40 ai secolului al XIX-lea, pentru foarte puțin timp, la Timișoara a funcționat un Institut de filosofie, așa încât putem spune că filosofia nu a lipsit total de-a lungul timpului în centrul nostru universitar.

Dar mai putem spune că la Timișoara, înainte cu vreo două-trei decenii de anul 1990, pulsa o activitate filosofică intensă și interesantă în același timp, cu toate că nu exista o facultate sau o secție de filosofie specializată în acest sens. Acest lucru a fost posibil mai ales datorită prezenței unor specialiști în filosofie la catedrele de socio-umane de la universitățile din Timișoara, așa cum erau Constantin Grecu, Viorel Colțescu, Cornel Haranguș, Ilona Bârzescu, Aurelia Mariș, Gustav Erdely și alții, dar și a unor grupuri informale de genul "Cercului de antropologie" de la Timișoara (unde erau foarte cunoscuți Eduard Pamfil, Doru Ogodescu, Mircea Lăzărescu și Corneliu Mircea) ori a unor instituții formale care își continuă activitatea și astăzi, așa cum este cazul Comitetului de istoria și filosofia științei și tehnicii al Academiei Române, Filiala Timișoara, unde s-au ocupat și se ocupă de filosofia și de teoria științei o serie de profesori universitari precum Constantin Grecu, Dumitru Daba, Tiberiu Toró, Mircea Lăzărescu, Constantin Ursoniu, Alexandru Nichici, Sorin Ursoniu și alții, printre care și autorul acestor rânduri.

*Comunicare în onoarea Profesorului Constantin Grecu.

**Prof. Dr. Ioan Biriș, Universitatea de Vest din Timișoara.

Iată, aşadar, schiţa sumară pe care trebuie să o cunoaştem atunci când vorbim de fundalul filosofiei la Timişoara înainte de anul 1990, când a fost înfiinţată secţia de filosofie pe care o sărbătorim acum, la vârsta 'majoratului'. Fireşte, dacă privim cele două decenii de filosofie în cadre instituţionale la Universitatea din Timişoara în perspectiva istoriei, atunci totul poate părea un 'mic' eveniment, dar când ne raportăm la această perioadă prin ochii individuali ai celor care au contribuit cu viaţa lor profesională (şi nu numai) la acest eveniment, atunci cele două decenii pot părea o 'viaţă de om', adică un 'unicat' de importanţă maximă.

Din această ultimă perspectivă doresc să mă refer aici la activitatea de întemeietor al secţiei de filosofie de la Universitatea de Vest din Timişoara a profesorului Constantin Grecu, respectiv la specializarea de Filosofia ştiinţei în manieră analitică propulsată de acelaşi profesor în secţia noastră de filosofie. În anul 1989, domnul Constantin Grecu era de ani buni conferenţiar universitar şi şeful catedrei de socio-umane de la Institutul Politehnic de atunci, Universitatea Politehnică de astăzi din Timişoara. Se afla acolo din anul 1962, când absolvise între primii secţia de filosofie de la Universitatea din Bucureşti. Predase până în 1989 cursuri de filosofie generală, dar mai ales cursuri de Logica şi metodologia ştiinţei la Facultatea de Electrotehnică; obţinuse o bursă de specializare la Paris de la Ministerul de Externe al Franţei (1972); a participat cu comunicări la cel de al 4-lea Congres Internaţional de Logică, Metodologie şi Filosofia Ştiinţei, Bucureşti, 1971 ("The Observational and the Theoretical in Scientific Knowledge"), la Conferinţa Internaţională "Metode Formale în metodologia Ştiinţelor Empirice" de la Varşovia, 1974 ("Explanation and Relevance"), la Conferinţa Internaţională "Explicaţia în Ştiinţe" de la Dubrovnik, 1988 ("Alternative Explanations in Science"); devenise membru în comitetul de redacţie al revistei internaţionale *Questioning Exchange*¹, dar şi membru în comitetul de redacţie al publicaţiei *Revista de Filosofie* a Academiei Române, membru în comitetul de redacţie al publicaţiei *Revue Roumaine de Philosophie* a Academiei Române, membru în comitetul de redacţie al revistei *Noesis* a Academiei Române, membru în colectivul de redacţie al publicaţiei *Revista de Referate, Recenzii şi Sinteze* a C.I.D.S.P., Bucureşti; a primit premiul "Simion Bărnuţiu" al Academiei Române în 1983.

¹ *Questioning Exchange*, Editura Taylor & Francis, London, 1987-1988.

Tot înainte de 1989 apare sub îngrijirea și editarea sa volumul *Logica interogativă și aplicațiile ei*². Să-mi fie îngăduit un moment mai personal în acest context: întâmplarea face ca, în urmă cu puțin timp, aflat la lucrările unui simpozion, să îl întâlnesc pe profesorul bucureștean G. Constandache, participant și el cu o comunicare la simpozionul respectiv. Într-o pauză mă întrebă ce mai face profesorul Grecu, apoi îmi spune că el seminarizează și acum cu studenții săi de la Politehnică lucrarea profesorului Grecu despre logica interogativă. Ce omagiu mai semnificativ să obțină un profesor în viață decât asemenea 'întâmplări', ca timp de trei decenii profesori și studenți din alte centre universitare să-ți folosească în mod constant drept material didactic ceea ce ai reușit să aduci sub lumina tiparului! Chiar și fără o secție de specialitate la Universitatea noastră, profesorul Constantin Grecu făcea cunoscută 'Timișoara filosofică' în restul centrelor universitare din România, ceea ce nu era deloc puțin lucru. Tot în acei ani a publicat un număr mare de studii de filosofia științei în *Revista de filosofie*, dar și în mai multe volume precum *Teoria cunoașterii științifice*³ (cuprinzând 11 autori), *Epistemologia și analiza logică a limbajului științei*⁴ (13 autori), *Existență, cunoaștere, acțiune*⁵ (7 autori), *Cunoaștere și acțiune*⁶ (10 autori), *Momente ale genezei și evoluției filosofiei științei*⁷ (7 autori), *Cunoaștere științifică și informație în cultura contemporană*⁸ (13 autori), *Aspecte ale creației științifice*⁹ (8 autori).

Să observăm până aici un lucru: aproape niciun volum colectiv din acei ani dedicat problemelor de filosofia științei nu apare fără a avea printre contributorii importanți pe profesorul timișorean Constantin Grecu. De regulă, între cei 7-10 contributori ai fiecărui volum se regăsește Constantin Grecu. Compania este selectă și reprezentativă pentru filosofia științei și pentru filosofia

² Grecu, Constantin, *Logica interogativă și aplicațiile ei*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, 334 pagini.

³ Șt. Georgescu, M. Flonta, I. Pârvu (coord.), *Teoria cunoașterii științifice*, Editura Academiei Române, București, 1982, 476 pagini.

⁴ M. Flonta (coord.), *Epistemologia și analiza logică a limbajului științei*, Editura Politică, 1975, 307 pag.

⁵ C. Popa (coord.), *Existență, cunoaștere, acțiune*, Editura Politică, București, 1971, 345 pag.

⁶ A. Marga (coord.), *Cunoaștere și acțiune*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986, 334 pag.

⁷ C. Damian, I. Pârvu (coord.), *Momente ale genezei și evoluției filosofiei științei*, Editura Academiei Române, București, 1981, pag. 320.

⁸ C. Grecu, D. Luminosu (coord.), *Cunoaștere științifică și informație în cultura contemporană*, București și Timișoara, 1987, pag. 276.

⁹ C. Mare, A. Marga, *Aspecte ale creației științifice*, Cluj-Napoca, 1989, pag. 230.

analitică din România acelor ani: profesorul Constantin Grecu se află alături de Mircea Flonta, Ilie Pârvu, Cornel Popa, Teodor Dima, Călina Mare ori Andrei Marga. Volumele de filosofie științei nu puteau apărea atunci fără contribuția Timișoarei, alături de București, Iași și Cluj-Napoca. Altfel spus, filosofia științei și filosofia analitică din România acelor ani funcționa și la Timișoara, cu nimic mai prejos decât în celelalte centre universitare mari ale țării. Ceea ce dovedește încă o dată că importanța activității unor oameni poate suplini lipsa de instituții. Așa ceva a făcut profesorul Grecu pentru Timișoara timp de un sfert de secol. În acest sens putem spune fără nicio teamă de a greși că filosofia științei la Timișoara este mult mai veche decât instituția pe care astăzi o sărbătorim pentru cele două decenii de funcționare.

Cu o astfel de 'fișă de prezentare' era absolut firesc ca proaspătul rector al Universității din Timișoara din 1990, Eugen Todoran, să-l roage pe profesorul Constantin Grecu să vină la Univesitatea de Vest și să se ocupe de înființarea unei secții de filosofie de sine stătătoare. Și nu oriunde, ci în cadrul Facultății de Litere, filologul Eugen Todoran încercând astfel să reînvie tradiția interbelică a facultăților de Litere și Filosofie. Profesorul Constantin Grecu a acceptat 'provocarea' și s-a apucat de treabă, iar rodul gestului său întemeietor îl putem vedea astăzi, când această secție s-a dezvoltat în direcții poate nebănuite la început, iar dintre membrii corpului profesoral de la filosofie peste jumătate sunt foștii doctoranzi ai profesorului Grecu. Din discuțiile nenumărate pe care le-am avut cu domnul Constantin Grecu – încă din anii începutului instituțional al filosofiei timișorene – știu că a acceptat mai sus-numita 'provocare' cu bucuria gândului că Timișoarei i se face dreptate și în acest plan și că poate pune umărul la noua construcție. Cu un sentiment de bucurie spun, nu doar cu senzația ori percepția de plăcere personală, cum ar putea unii interpreta, căci bucuria este o stare de spirit, stare pe care profesorul Grecu a încercat mereu să o insufle celor mai tineri din jurul său, și nu o simplă plăcere, care nu poate fi decât de scurtă durată.

Cei care confundă plăcerea cu bucuria se află într-o gravă confuzie, neștiind să discearnă între animalitatea plăcerii și umanitatea bucuriei. Poate puțini știu că profesorul Constantin Grecu a întreținut înainte de 1989 o bogată corespondență cu profesori de specialitate și cu cercetători în domeniile filosofiei științei, logicii și filosofiei analitice, ceea ce i-a permis nu doar o foarte bună informare în domeniul de specialitate, ci și o colaborare cu unii dintre corespondenți și implicit o promovare a Timișoarei în cercurile de specialitate

din străinătate. Invitarea profesorului Grecu la o serie de conferințe și congrese internaționale, dar și cooptarea sa în asociații profesionale internaționale și în colectivele de redacție ale unor reviste din străinătate exprimă tocmai o asemenea recunoaștere internațională.

Începând cu anul 1990, profesorul Constantin Grecu își diversifică aria cursurilor susținute la noua secție de filosofie, predând de-a lungul anilor cursurile de logică, de filosofia logicii, retorică și teoria argumentării, logică interogativă, teorii ale explicației științifice, filosofia analitică a științei, logica timpului, precum și cursuri în limba engleză ("Logica și metodologia științei" sau "Istoria ideilor filosofice" la Politehnică). Este în același timp membru al Comitetului de istoria și filosofia științei și tehnicii al Academiei Române – Filiala Timișoara, al cărui președinte rămâne timp de mai mulți ani.

Studiile de specialitate publicate de către Constantin Grecu stau mărturie pentru un efort de cercetare sistematic și asiduu, cu rezultate remarcabile privind structura și funcțiile logicii interogative, teoriile analitice ale cunoașterii, problema informației și puterea explicativă, timpul logic și logica timpului, explicații alternative în știință, problema simplității, raportul explicație-înțelegere, conceptul de lege științifică, cantitate și structură în matematică, metodele formale în cunoașterea științifică, presuposițiile în cunoașterea științifică, analiza tematică a științei și multe altele. Dacă ne-am opri doar la celebra temă a explicației științifice, schema explicației propusă de către Hempel a suscitat numeroase discuții, dar autorul ei a apărut-o sistematic, realizând uneori adaptări la diverse situații, nu doar deductive, ci și inductive, nu numai pentru legi necesare, ci și pentru legi statistice, nu special pentru situații sintactic-structurale, ci și pentru contexte pragmatice etc. În literatura românească de specialitate, profesorul Constantin Grecu a făcut unele observații extrem de subtile și de utile, în același timp, cu privire la funcționarea schemei lui Hempel. Astfel, Constantin Grecu stabilește că între demersul logic (de la *explanans* la *explanandum*) și demersul pragmatic (de la *explanandum* la *explanans*) se instituie un raport invers. Respectiv, în situațiile concrete, ceea ce se dă la început este evenimentul ce urmează a fi explicat, context în care cercetătorul trebuie să genereze o întrebare explicativă, căutând astfel *explanans-ul*. Calea de urmat este una inductivă, iar după ce se constituie premisele (*explanans-ul*), drumul va fi unul invers, deductiv, de inferare a concluziei (*explanandum-ul*). Interesant este apoi faptul că în procesul de constituire a premiselor pe cale inductivă se pot insinua oricând elemente de probabilitate, ceea ce pune în discuție relevanța

explanans-ului. Multe alte observații și analize originale sunt făcute în legătură cu problema simplității în cunoașterea științifică, apoi în legătură cu unele dezvoltări ale logicii interogative și ale logicii timpului.

Sociologia și fenomenologia actelor umane de întemeiere ne arată însă că există cel puțin trei tipuri de reacție a celor din comunitate față de actul și procesul inovării: a) reacția de 'creștere', de imitație și prelungire a noutății produse, ceea ce contribuie masiv la constituirea de noi comunități și mai ales la progresul comunității proprii; b) reacția de tip 'blatist', adică reacția acelor care beneficiază de reușita întemeietorului, bucurându-se că acesta există și lucrează și pentru ei, rodul creației devenind bun public benefic și pentru blatist, chiar dacă blatistul nu contribuie cu nimic și nici nu vrea să o facă, fiind fericit în situația de perpetuu beneficiar; c) reacția de tip 'dentist', nu în sensul nobilei profesii medicale, ci în sensul extrem de laic al persoanei care are un 'dinte' împotriva altei persoane, de obicei împotriva întemeietorului, a novatorului. Trebuie făcută observația că între cele trei tipuri de reacții nu sunt granițe rigide, ci pot exista treceri, întrucât pentru un anumit moment toți cei din jurul întemeietorului pot fi simpli 'blatiști', apoi unii să treacă în prima categorie, de contributory la noua întemeiere și să devină noi întemeietori, alții să rămână mereu în categoria lor de 'blatiști', iar unii, după un timp în care s-au integrat în categoria de 'creștere' să revină bucuroși în aceea a blatiștilor. Cazul mai special și mai singular este desigur acela al 'dentistului', cel care apare de obicei din rândurile 'blatiștilor', atunci când blatistul nu mai este mulțumit de statutul său și se revoltă (nu pentru a crea, ci pentru a contesta creația) pentru a deveni mai 'important', revolta îndreptându-se de regulă împotriva întemeietorului, 'dentistul' suferind adesea de un ciudat amestec de acatholie (căci individualitatea nu se poate împlini deloc într-o personalitate) cu atodetie asiatică (când insul ce nu poate ieși din individualul mărunț, insignifiant, ajunge să-și deteste condiția personală devenită improprie).

Fără să vrem, aproape în mod fatal, orice aniversare este o sărbătoare dar și un moment de bilanț, de reflecție lucidă. În acest din urmă registru nu putem să fim decât dependenți de valori, așa încât situația principială a întemeietorului trebuie argumentată intelectual și onest până la epuizarea ultimului argument ce amintește de celebra formulă a lui Luther: *Hier stehe ich, ich kann nicht anders, Gott helfe mir!* Mai rar o metafizică atât de centrată pe individ, pe un 'eu' înfipt într-o centralitate cosmică. La noi, în cultura populară, legenda lui Manole pare să amintească de o atare singurătate întemeietoare și profund sacrificială, de vreme

ce marele meșter constructor trebuie să-și zidească în noua întemeiere tocmai ființa cea mai dragă. Și asta, desigur, și iar potrivit cu firea străromânească, spre bucuria poate ascunsă, dar nu mai puțin reală a unor ortaci pizmași pe știința meșterului. Iar în cultura filosofică de la noi nu putem să nu ni-l amintim pe Lucian Blaga (întemeietor de sistem filosofic dar și de catedră la Universitatea din Cluj), aflat și el în aceeași singurătate creatoare și întemeietoare. Cei cu ochiul atent și critic au observat, nu o dată, că în cultura românească, spre deosebire de alte culturi aflate mai la Vest, distanța dintre actele creatoare – întemeietoare în spirit dar și instituțional – și circulația acestora (adică punerea lor în valoare) este mult prea mare, creațiile și întemeierile fiind tratate adesea cu indiferență și uitare, dacă nu cumva încap pe mâinile unui bun ‘dentist’. Așa cum a încăput întemeierea lui Lucian Blaga pe mâna dentistului (se pare și la propriu) Erdős – devenit Apostol! Asta după ce întemeietorul Blaga îl ajutase pe dentist să ajungă universitar, ca pe urmă ‘universitarul-dentist’ să ceară scoaterea lui Blaga din învățământ. Istoriile se repetă adesea, așa că mai toți întemeietorii au ‘dentiștii’ lor.

Dar aniversările se bazează, desigur, pe primul tip de reacție, pe reacția de creștere, prin care o comunitate ajunge să se afirme și să intre în competiție cu alte comunități similare. Această fază de creștere a cunoscut-o și secția de filosofie de la Universitatea de Vest din Timișoara. Sub conducerea întemeietorului său, profesorul Constantin Grecu, în calitate de șef de catedră până la retragerea la pensie, pe lângă nivelul de licență au fost înființate mai multe masterate, între care și masteratul de Filosofia științei, cadru în care disciplinele de filosofia științei și de filosofie analitică au putut fi aprofundate. Tocmai într-un atare cadru profesorul Grecu a susținut cursuri apreciate privind diferitele teorii ale explicației științifice, aspecte specifice ale logicii interogative și ale logicii timpului, noutățile filosofiei analitice a științei ori cele referitoare la domeniul retoricii științei. Și tot aici autorul acestor rânduri, după o bursă de specializare la Institutul de filosofie, logică și teoria științei de la Universitatea din München, a avut ocazia să susțină mai mulți ani cursul de teoria structuralistă a științei. Așa se explică faptul că după câțiva ani, absolvenții acestui masterat au ajuns, mulți dintre ei, doctoranzi ai profesorului Grecu în domeniul filosofiei științei ori ai subsemnatului.

Cu nivelul doctoral, secția de filosofie pe care o aniversăm acum s-a ridicat la rangul deplin pe care și-l dorește orice domeniu de predare și de cercetare în noile condiții, acela de a dispune simultan de trei nivele: licență,

masterat și doctorat. Profesorul Grecu a condus doctorate încă din anul 1990 la Universitatea "Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca. Secția de filosofie de la Timișoara era încă prea tânără pentru a putea pretinde în anii '90 înființarea unei Școli doctorale. Să-mi fie îngăduit și în acest context un moment de amintire personală. În ceea ce mă privește, rareori am spus-o în condiții publice, am ales Clujul pentru studiile mele universitare din cauza lui Lucian Blaga. Îl studiam din liceu, cu o anumită discreție, iar profesorii mei, având în vedere că studiam la 'real', la 'mate-fizică', fiind convinși că o să merg la politehnică ori la matematici, au rămas foarte mirați când au aflat de decizia mea de a studia filosofia. Și nu voiam să fac acest lucru oriunde, ci numai la Cluj, unde pe urmă, în toată studenția, refăceam adesea parte din drumul lui Blaga, de la Biblioteca Centrală către anumite zone ale capitalei transilvane. Absolvind primul în promoția mea, profesorii mei au ținut să rămân neapărat la catedra de filosofie din Cluj, locurile au rămas blocate însă până în 1990, iar de atunci până în 1995, la moartea sa, profesorul Ion Aluaș mi-a păstrat în fiecare an un post de conferențiar în cazul în care mă răzgândesc și vreau să plec de la Timișoara.

Tentația de a răspunde gestului superb al regretatului meu profesor a fost puternică și uneori mistuitoare pentru mine. Am rămas, totuși, la Timișoara, în bună măsură și pentru climatul profesional și uman pe care l-a creat profesorul Grecu, asociindu-mă eforturilor sale de a crea o instituție filosofică la Timișoara, instituție care să poată sta alături de cele cu tradiție în această țară. Cu aceste gânduri și intenții l-am rugat la un moment dat pe profesorul Grecu să fie de acord să se transfere în calitatea sa de conducător de doctorat de la Cluj la Timișoara, urmând ca 'în trei' (după condițiile domeniului de cercetare doctorală, adică profesorul Grecu, profesorul Colțescu și cel care vă vorbește) să întemeiem și această structură instituțională. Tocmai când eram spre finalizare, profesorul Viorel Colțescu ne-a părăsit, trecând la cele veșnice, iar în locul rămas liber l-am rugat pe profesorul Ion Ceapraz de la Craiova (și el întemeietor al secției de filosofie în capitala Olteniei), fost coleg strălucit de studenție și mai apoi de preocupări profesionale al domnului Grecu, să ni se alăture. În acest fel, secția de filosofie pe care o sărbătorim acum are și o Școală doctorală începând din anul 2004.

Școala doctorală de filosofie continuă în mare măsură tradiția de filosofia științei și de filosofie analitică, acest lucru întâmplându-se cu un anumit firesc, deoarece conducătorii de doctorat de aici s-au specializat din tinerețe în această direcție și în unele arii adiacente. Pe lângă colegii conducători de doctorat,

profesorii Constantin Grecu, Ion Ceapraz, Ioan Biriș și de câțiva ani Florin Lucaci, la Școala doctorală au predat și predau și alți colegi cu preocupări de cercetare în direcțiile dezvoltate de această instituție (Gheorghe Clitan, Ilona Bârzescu, Alexandru Petrescu), precum și profesori de la Universitatea din București, așa cum este cazul profesorului Mircea Dumitru, ori profesori de la universități din străinătate (Gabriel Sandu de la Universitatea din Helsinki și Ștefan Bratosin de la Universitatea din Toulouse). În paralel cu dezvoltarea Școlii doctorale de filosofie am avut inițiativa înființării unui centru de cercetare, atât de necesar în condițiile contemporane în care un departament de profil nu poate fi gândit în dimensiunile sale universitare avansate fără acești doi piloni de rezistență.

Iată, chiar dacă numai schițate aici, coordonatele principale ale afirmării și dezvoltării filosofiei științei în modalitate analitică la Universitatea de Vest din Timișoara. Știind că această perspectivă filosofică este una dintre cele mai puternice și mai cunoscută în lumea de astăzi, alături de alte două-trei orientări fundamentale în domeniul filosofiei, avem convingerea că ea poate avea și viitor în această mare Universitate. Câtă vreme vor exista universitari care cred în clasicul proiect după care o Universitate nu poate exista, nu poate fi cu adevărat Universitate dacă nu are la loc de cinste o Facultate de filosofie, avem speranța că și filosofia științei va avea un viitor asigurat aici. Mai ales că, după cum constata un matematician bucureștean cu pasiune statistică pentru geografia creativității, datele statistice par să confirme o anumită tendință: dacă în geografia moldavă par să domine creațiile literare, în geografia bănățeană par a fi mai numeroși cei care creează matematic-științific. Dacă e așa, filosofia științei și-a găsit bine rostul la Timișoara!